

PATAKI Viktor

Változat az utakra

(Oravecz Imre: *Egy földterület növénytakarójának változása*. Magvető, 2019)

Az Oravecz-életműkiadás ismeretében egyáltalán nem meglepő, hogy az *Egy földterület növénytakarójának változása* című verseskötet jelent meg az életműsorozat hetedik darabjaként, ahogy a *Héj* legutóbbi újrakiadása¹ óta az sem, hogy Oravecz Imre második, elsőként 1979-ben (szintén a Magvető Kiadó gondozásában) megjelent kötete² nem változatlan formában került az olvasókhoz. Az életműkiadás ugyanis egyrészt — a hangsúlyosan „gyerekirodalomba” sorolt *Máshogy mindenki máson*³ és a regényeken kívül — az első művek megjelenésének időrendjét követi. Másrészt a *Héj* különböző „változataiból” összeálló végleges forma azt is joggal valószínűsítette, hogy nem az első, hanem második, átdolgozott kiadás⁴ alkotja majd az újrakiadás alapját. Azon kívül, hogy ez így is történt, Oravecz első két kötetének eddigi kiadástörténetét tekintve még annyi bizonyos: az 1994-ben megjelent, egybegyűjtött verseket tartalmazó *A chicagói magasvasút montrose-i állomásának rövid leírása* című kötet⁵ szerkesztési eljárása mindegyik további kötetre jelentős hatást gyakorolt — mert ahogyan a *Héj* esetében is, úgy az *Egy földterület...* szövegeinél sem az első, hanem az egybegyűjtött versek után a Jelenkor Kiadónál 2010-ben közzétett változatra épült az újrakiadás.

Ez a rövid, textológiai is nevezhető áttekintés talán azért nem hanyagolható el a három önálló kötet, a „válogatott” verseket tartalmazó könyv és az életműkiadás vonatkozásában, mert a különböző változások és javítások az *Egy földterület...* szövegeinek és a kötet kompozíciójának eddigi interpretációs lehetőségeit, valamint fogadtatásának történetét is meghatározzák vagy legalábbis módosíthatják. Még akkor is, ha ez nyilvánvalóan sokkal inkább csak az első és a második kiadás közti különbségekre érvényes, ugyanis ekkor esik ki egy teljes ciklus (*Palatkvapii iskola*), amely a *Hopik könyvébe* kerül, valamint bizonyos versek, amelyek részben átkerültek a *Héj*ba, részben pedig teljesen kimaradtak a könyvből (ráadásul ez, például *A régi szajla* című vers esetében, nem kizárólag az egybegyűjtött versek szelekciós eljárásából következik). Mindezek alapján az is megkockáztatható, hogy a kötetek olvasása során tulajdonképpen három olyan módosítás körvonalazódik, amellyel az *Egy földterület növénytakarójának változása* című kötet legújabb változatának fogadtatásakor érdemes számolni.

Az első és egyúttal (talán) leglényegesebb módosítás a *Trakl*-szövegek és a hopi versek státuszának megváltozása a jellegzetes olvasási ajánlatként is érthető paratextus összefüggésében. „Mi az út? Az áhított cél elérésének eszköze, vagy esetleg maga a cél? Úgy tetszik, hogy az utóbbi. Nem visz sehonnan sehova, így nem jutunk rajta sehonnan sehova...”⁶ Az „út” metaforájára épülő, az utazás archetopozsát kijátszó (eredetileg fül) szöveg ugyanis éppen azt a kötetek közti szövegmozgást „detektáló” olvasatot tette lehetővé, amely bizonyos poétikai eljárások átvitelét és leváltását egy sajátos (ön)alakulástörténetként is képes volt megjeleníteni. A *Héj* és az *Egy földterület...* közötti kapcsolatot ezáltal úgy jelezte, hogy az 1979-es első kiadásban a *Trakl Budapest* című ciklus verseiben felismerhető maradt a *Héj* képi-asszociatív logikájú, fragmentumokat alkalmazó versnyelve, a *Palatkvapii iskola* pedig a *Héj* poétikájától tematikusan is teljesen eltérő *A hopik könyvét* helyezte kilátásba. Mindezt annak ellenére is fontos hangsúlyozni, hogy a *Trakl*-szövegek szétoztása valójában először az egybegyűjtött versek után, majd a második kiadás következtében tette nyilvánvalóvá a két kötet között jelzett textuális viszonyt. Innen nézve a legújabb kiadás azáltal emeli ki a kötetet „átmeneti”⁷ státuszából, hogy — újabb módosítások hiányában — rögzíti annak előző változatát, vagyis újratagolás nélkül érintetlenül hagyja az addig kialakított utakat. A paratextus helyzetét illetően tehát nemcsak annyi változás történt, hogy a fülszöveg pozíciójából a hátsó borítóra került, hanem maga a paratextus és a főszöveg viszonya alakult át, ugyanis az első ciklus címe és rendje lecserélődött, valamint megszűnt a hopi világot feltáró/létrehozó kapcsolat kiemelt jellege. Úgy tűnik tehát, hogy a paratextus már nem ugyanúgy orientálja az olvasást, hiszen a „cél” „úttal” történő megfeleltetése, folyamatos poétikai mozgással való ekvivalenciája sokkal inkább a változó korpuszt és a szelekciós műveleteket teheti láthatóvá, mintsem a különböző kulturális „világok” közötti átjárhatóságot.⁸

¹ ORAVECZ Imre: *Héj*, Magvető, Budapest, 2017³.

² ORAVECZ, *Egy földterület növénytakarójának változása*, Magvető, Budapest, 1979.

³ A recepció addig is nehezen helyezte el a kötetet Oravecz munkásságában, vagyis azt voltaképpen gyerekirodalomként ki is írta az Oravecz-életmű alakulástörténetéből. A „különutasként” számontartott kötet ráadásul csak két kiadást élt meg, sőt, az 1994-es gyűjteményes kötetbe a szerző sem válogatta be a „gyerekkönyveket”.

⁴ ORAVECZ, *Egy földterület növénytakarójának változása*, Jelenkor, Pécs, 2010².

⁵ ORAVECZ, *A chicagói magasvasút montrose-i állomásának rövid leírása*, szerk.: STEINERT Ágota, Helikon, Budapest, 1994.

⁶ A továbbiakban a legújabb kiadásra hivatkozom, az oldalszámokat a főszövegben, zárójelben tüntetem fel. ORAVECZ, *Egy földterület növénytakarójának változása* Magvető, Budapest, 2019³.

⁷ KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *Oravecz Imre* (Tegnap és Ma, 7), Kalligram, Pozsony, 1996, 72.

⁸ Természetesen ugyanúgy megmarad a ciklusok narratív olvashatóságának lehetősége, mint az „út-versek” metareflexív működésének rendszere, azonban a hopi versek nyelve, perspektívája és beszédmódja nélkül immár teljesen más úton. Ehhez vö. KULCSÁR-SZABÓ, *l. m.*, 76.

A kötetkoncepciót érintő második változtatás az egy mellőzött és az egy beválogatott szöveg viszonyában érhető tetten. A *Jelentés az Erie-csatornáról* című ciklus egykori nyitószövege, *A régi Szajla* annak ellenére került ki az egész kötetből, hogy azt sem a beszédmód, sem pedig a versszerkesztés nem indokolja különösebben, sőt, a Szajla megjelenítése és első irodalmi színrevitele, amely az életmű későbbi alakulása szempontjából kifejezetten szignifikánsnak mutatkozik, az ekkor már készülő Szajla-verseket is megelőlegezhette. *A régi Szajla* elhagyását ugyan magyarázhatná a *Halászóember* ekkor már körvonalazódó koncepciója, azonban a két másik, tematikusan is kapcsolódó vers (*A gyermekkor módosítása* és *Támpontok a gyermekkor módosításához* című szövegek) benne maradt a második változtatban és a legújabb kiadásban is. (Ráadásul a kötet címadó verse is szoros összefüggésben áll ezekkel a Szajla-versekkel, talán még közéjük is sorolható.) *A régi Szajla* pozíciója melleleg olyannyira nem volt stabil, hogy már az *Egybegyűjtött versek* elmozdította az első kiadásban kijelölt helyéről, ugyanis — egy teljesen indokolt művelettel — a fentebb említett két másik „Szajla-verssel” kapcsolta össze. Ennek ellenére, hogy a vers módosított címmel és részben átírt szövegváltozattal⁹ végül bekerült a *Halászóemberbe*, bizonyos értelemben a „folytonosság” jelölőjeként funkcionál, noha ezáltal eggyel csökkent a narratív típusú, leírásra épülő textusok száma az *Egy földterület növénytakarójának változása* című kötetben.¹⁰ Innen nézve *A régi Szajla* és a gyermekkor módosítását végrehajtó szövegek jelentősége nemcsak abban áll, hogy egy, a Héj poétikájától teljesen eltérő, főként felsorolásokra és mellérendelésekre épülő versnyelvet működtetnek, hanem abban is: a falusi szintér felmutatásán és az emlékezet komparatív munkájában felsejlő személyes megnyilatkozásokon keresztül az egykori, saját világhoz való hozzáférés lehetőségét tematizálják. Ebben az esetben a falu, amelyet a cím a „rég” jelző által tulajdonképpen letűntnek nevez, csak a múltban bizonyult élőnek, ugyanis a falu terébe tartozó összes tevékenység elválik a történelmi archiválás lehetőségétől („és a legnagyobb dologidőben / hülyegyerekként lézeng a faluban a történelem”). Mindez pedig azért lehet fontos a paratextus és a harmadik ciklus összefüggésében, mert itt nem valamilyen mulasztásról van szó, hanem az egykori világ felszámolásáról, amelyet éppen a „Castaneda-szövegek” ellenpontoznak, és amelyre (az első kiadás szerint) a hopi versek kínálnak a sajátot elhagyó vagy azt újralétesítő kulturális alternatívát: a saját és idegen világok közti utazást.

A régi Szajla „helyett” beválogatott vers (*Találkozás szarvasokkal*) nem véletlenül került a kötet címadó ciklusának szövegei közé, mert egyrészt — legalábbis formapoétikai szempontból — nyilvánvaló, hogy olyan prózavers, amely az ember és természet viszonyában rejltő aszimmetriát viszi színre. Másrészt azonban egyáltalán nem a ciklus többi versében uralkodó beszédmód és grammatika jellemzi, hanem sokkal inkább a második ciklus bizonyos darabjaira jellemző hosszú leírások, amelyek általában a versbeli tekintet által észlelt látvány precíz és részletes rögzítését hajtják végre. Mivel a címben jelzett „ta-

lálkozás” eseménye végső soron csak a szöveg zárlatában jelenik meg, itt inkább a „találkozás” folyamatának megfigyeléséről van szó, amelyet a szaknyelv következetes imitálása ráadásul még kalkulálhatóvá is tesz, bizonyos pontokon pedig éppen ellenkezőleg, a hirtelen modális váltás eredményeként, iróniába is fordít („[...]” a harmadikban pedig szinte szabályos léptekkel halad a földtani képződmény eredetére utaló trachitos kőzet-törmeléken, és máris lent van [...]). A „versbeszéd” ezenkívül olyan narrációs technikával él, amely a látványért hegyoldalba ereszkedő alak tudati tartalmait is közvetíti („megkezd a kalandosnak ígérkező leereszkedést [...]”), vagyis sokkal inkább a *Trakl utoljára Budapesten* vagy a *Joliet és Marquette* című szövegekkel mutat rokonságot. Mindez nemcsak a textus ciklusok közti helyzetére vagy a különböző értelmezési irányok felvázolására hívhatja fel a figyelmet, hanem arra is, hogy a recepció éppen a „hagyományos” verssorok feloldódásában, az epikai jelleg előtérbe kerülésében, valamint a személyesség és

⁹ ORAVECZ, Tizennyolcadik század = Uő, *Halászóember. Szajla. Töredékek egy faluvegényhez 1987–1997*, Jelenkor, Pécs, 2006², 136.

¹⁰ A címmódosítás egyébként a *Haiku a 80-as autópálya Salt Lake Cityi följárójára* című vers esetében is megtörtént (*Haiku egy amerikai útkeresztződésre*).

reflexiók nélküli leírások kérdésében jelölte ki az *Egy földterület növénytakarójának változása* című kötet poétikai irányváltását és a *Héjtól* való elszakadását.

A harmadik, kizárólag a legújabb kiadást érintő változtatás, amely sokkal inkább nevezhető korrekciónak, mint strukturális vagy számottevő módosításnak, a következetes tipográfiai átdolgozás és a helyesírási javítások végrehajtása (utóbbit a 2010-es kiadás állapotára tekintettel mindenképpen el kellett végezni.) A kiigazítások szinte minden esetben az „s”-ről „és” kötőszóra történő váltást, valamint a „fö”-re „fel”-re történő következetesen végigvitt (talán túlzásba is vitt) cseréjét jelentik. Ami azonban a 2019-es kötet legszembetűnőbb változtatása, az éppen az életműkiadás egységesítő sémájából eredő, a prózaversek formapoétikai jellegzetességeit is érintő tipográfiai váltás, ugyanis az állandó szedestűkörhöz mért szakaszok első sorait követő behúzások némely esetben olyan hatást keltenek (például *Az idő múlása az iparnegyedben*), mintha egy hagyományosabb, kötött sor- és strófaszerkezettel rendelkező poétikához igazodnának.

Az *Egy földterület növénytakarójának változása* című kötet irodalmi teljesítményére azonban aligha lehet hatással a három, önkényesen kiválasztott szempont alapján artikulálni próbált „változtatási lista”. Oravecz Imre második kötetének újrakiadása az életmű vonatkozásában ugyanis megerősítette azokat a pozíciókat, amelyeket az *Egy földterület növénytakarójának változása* a haikuk és az angol nyelvű versek megjelenésével, a prózaversek és a Szajlához kapcsolódó szövegek bevezetésével, valamint a mitologikus értelmű utak megnyitásával már az 1980-as évek elejére a magyar költésztörténetben és az életmű belső összefüggésrendszerében is kialakított. A kötet három ciklusa a múlt (*Héj*) és a jövő (*A hopik könyvétől egészen a Távozó fáig*) poétikai képletei között olyan átjárhatóságot teremtett, amely a költői leírás technikáinak különböző formáit és a halasztásos retorikára épülő prózaversek „emlékező” beszédhelyzetét is megelőlegezte. Mindemellett a *Jelentés az Erie-csatornáról* című ciklus biztosított hozzáférést az idegen világok birtokbavételéhez, az amerikai távlatok beemeléséhez (emléknyomok és helyszínek rögzítése, indián közösségi kultúra) és a szaknyelvi regisztert alkalmazó, a dolgok és tárgyak akkurátus leírását végrehajtó szövegekhez. Azáltal pedig, hogy az *Egy földterület növénytakarójának változása* ember és természet viszonyát egy sajátosan kultúrkritikai perspektívába állítva értette újra, kétségtelenül olyan költészeti hagyományok felé nyitott utakat, amelyek egyáltalán nem következtek a 20. század második felének magyar költészetének beszédmódjaiból.

OWAIMER Oliver

Élet, mű

(Peer
Krisztián:
*Nem
a sajátod.
Jelenkor,
2019*)

Peer Krisztián tizenöt év hallgatás után egy egészen páratlan, aligha megismételhető könyvsikerral jelentkezett 2017-ben. Az újonnan megjelent kötet szorosan kapcsolódik a korábbi, 42 című verses könyvtárgyhoz. Aki valamennyire is figyelemmel követte az előző munka (valamiért megosztónak titulált) kritikai fogadtatását (azaz egyetlen, csakugyan megosztó és figyelemre méltó mozzanatát¹) egyetérthet abban, hogy az új kötet befogadáskor sem mellőzhetők a régebbi könyv kapcsán felmerülő elsősorban társadalmi, politikai, irodalomszociológiai kérdések. Engem jelen írásban leginkább — az előbbi szempontoktól sem teljesen elválasztható — poétikai problémák érdekelnek, ezért a különböző diszkurzív jelenségek kötetben érvényesített számonkérése helyett egy normatív elvárások nélküli olvasói stratégiával kívánok vizsgálni. Azt hiszem, ebben az esetben egy ilyen hermeneutika lehet a legmértányosabb módszer a tárgyalt könyvvel, a szerzővel és az olvasóval szemben — aki majd minden bizonynyal magától is képes összevetni a versekkel kapcsolatos (nem világnézeti) felvetéseimet a saját világnézetével.

*

„Tudtál úgy előfele járni, hogy hátrafele állt a lábfejed” — akár az új kötet címe is lehetne az előző kötetben megjelent *Későn megértett bohóckodás* zárlata. Tovább lépés, visszatekintés és egyáltalán nem felhőtlen, groteszk bohóckodás — ezek a *Nem a sajátod* elsődleges ismertetőjegyei. Ám a 42 egy másik szöveg-helyéből, a *Meteorológia* című vers utolsó sorából kapta a címét (az én ötletem mégiscsak hosszú lett volna): „Amíg az értelmét keresed, \ a szavakat sem találod \ Kiadtál egy hangot \ nem a sajátod.” A cím utal a poétikai elmozdulásokra: a kötet inter- és autotextuális vonatkozásaira és az intuitív, érzéki alapú szöveg-szervezésre. Emellett felveti — a 42-olvasók számára többnyire nem ismeretlen — tematikai problémákat is: a gyászfolyamat automatizmusainak (és a természetnek) való kiszolgáltatottsá-

¹ Ezalatt Vida Kamilla és Kállay Eszter írását értem, amely a 42 köré szerveződő diskurzusmező és a szerző károsnak találtatott költőszerepe fölött mondott ítéletet. KÁLLAY Eszter – VIDA Kamilla: *Költőként jobban tetszenék?* (Peer Krisztián: 42), *A Szem*, 2018. június 18.; elérhető: <http://aszem.info/2018/06/koltokent-jobban-tetszenek/>.